

DRUŠTVENI I POLITIČKI KONTEKST PLESANJA KONAVLJANA U 20. STOLJEĆU

JAKŠA PRIMORAC

Fancevljev prilaz 12, 10000 Zagreb
e-mail: jakoprivorac@net.hr

UDK: 394.3:32 (497.5 Konavli)

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 30.09.2001.
prihvaćeno: 30.10.2001.

U tekstu se primarno istražuju utjecaji različitih političkih i društvenih struktura na plesni folklor u Konavlima u 20. stoljeću. Uplitanje politike u plesna događanja dijelom je modificiralo njihov izvedbeni kontekst, repertoar i sl., ali nije bitnije mijenjalo temeljnu plesnu strukturu koja se preoblikovala spontano. Na njezinu su transformaciju pritom najviše utjecali recentni trendovi u kulturi i društvu.

Ključne riječi: ples/politika/Konavljani/20. stoljeće/KUD/Ivan Ivančan

Igralo se (...) kad goder bi se dobro napili. Onda bi skakali i prdecali se, kako sam ono tjela rijet', onda bi se dobro izđipali.

A. Šarilo, Duba (Ivančan 1966:366)

UVOD

Tradicijski ples u Konavlima u 20. stoljeću bio je temom znanstvenih radova Ivana Ivančana i nekolicine drugih autora. Međutim, i u "daljoj" su se prošlosti obrazovani ljudi koji su posjećivali dubrovačku okolicu, zanimali za konavoski plesni folklor. Miho Demović piše da su dubrovački i strani pisci od 16. do 20. st. često bivali inspirirani temama povezanim sa životom Konavljana i (češće!) Konavoka. Tu je ples, uz glazbu, očito bio jedna od najreprezentativnijih oznaka lokalnog identiteta (Demović 1999:159-161). Konavoske plesove stranci su mogli promatrati i u samom Dubrovniku jer su u Gradu Konavljani plesali povremeno, npr. na *Tomindan* (uoči Božića), kad su Dubrovčanima prodavali božićne pečenke, te uoči najveće *feste*, feste sv. Vlaha (Ivančan 1966:369,370).

Konavoski ples bio je atraktivna tema likovne umjetnosti. Na srednjovjekovnim stećcima u Brotnicama, Gabrilima, Mihanićima i Pridvorju jasno se razabiru reljefni prikazi plesova (Demović 1999:161-162; Ivančan 1973:13) u kojima su dosadašnji istraživači nazirali elemente potkola. U 19. i 20. stoljeću nastaju romantičarski prikazi plesnih trenutaka. Poznati su akvareli Antonija Martecchinija, crteži Ive Grbića, ulja na platnu slikara-naivca Mije Šiše-Konavljanina itd. Martecchinijevi akvareli iz 19. st. vjerojatno prikazuju potkolo (*ballo Canalese aristocratico*) i poskočicu (*ballo Canalese*

democratico) (Karaman 1982:182-184). Ove Martecchinijeve opaske su prilično nespretno formulirane. Vjerojatno je želio naglasiti da se potkolo ističe većom decentnošću i otmjenošću u odnosu na *vrtoglavu* poskočicu. I jedna plesna karnevalska zabava građanskog tipa na početku 20. stoljeća u Cavtatu ovjekovječena je poznatom Bukovčevom slikom *Pokladni ples*.

PLES I POLITIKA — PRVA POLOVICA DVADESETOGA STOLJEĆA

Političke strukture moći koje su se izmjenjivale u 20. stoljeću u Konavlima su, ovisno o vlastitu interesu, tolerirale, preferirale ili pak zabranjivale plesanje, smatrajući ga izrazom pučkog veselja, ali i simbolom određenog političkog i etničkog identiteta. Već prije Prvoga svjetskog rata konavoski ples je korišten u "kulturno-političke" svrhe jer je, primjerice, njegova prezentacija u srcu Monarhije trebala označiti privrženost njezinih najjužnijih stanovnika Matici-Dinastiji. O toj, vjerojatno prvoj organiziranoj, dapače međunarodnoj prezentaciji konavoskog tradicijskog plesa ostao je zapis sudionice Ane Glavinić:

Ja prije kad sam bila cura išla sam u Beč. Odma sam ti ja bila prva imenovana za balat u Freatoru (Prateru, op. J. P.) u Beču. I to smo balali onu našu starinsku poskočicu. E. I onda nas je bilo šezdesetsedam druga Konavoka i Konavjana. ... To je bilo u Freatoru, pred tri hiljade naroda o svaku. Udaro nam je Ivo Dimnić iz Pridvorja. On je umro. On je slabo svirio, postidio se pred toliko naroda. A ja mu govorim, vako kako se okrećem: - Ej sviraj Lindo, žalosna ti majka. Nijesi u Pridvorju pod platanom, nego u Beču u Freatoru. On se onda malo ono začnuo, kao momak, pa otkorađio se i malo boje sviro... Onda su balali drugi. Isto naši Konavjani. Balalo se polka, mazorka... (Ivančan 1961).

Kasnije će u karadorđevićevskoj državi lokalni i regionalni nastupi folklornih skupina na dubrovačkom području biti usko povezani s isticanjem one kulturne i političke opcije kojoj su plesači bili privrženi. Najveći se dio Konavljana opredijelio za hrvatsku opciju, glasujući masovno za HSS. Ipak, manji dio, većinom imućniji trgovci i obrtnici, bili su odani kraljevskom režimu. Okupljali su se unutar organizacije *Jugoslovenski sokol*. To je npr. bilo izraženo u Čilipima:

Sokolaši (su) (...) plesali radikalku, a mi Hrvati baš nijesmo. A i oni su bili Hrvati. (...) Za vrijeme bivše Jugoslavije kada bi se nekad dogodile političke gužve, žandari bi rastjerali i bal (Ivančan 1961).

Od početka 20. stoljeća do umirovljenja godine 1929. važnu ulogu u kreiranju plesnog ambijenta imao je učitelj Niko Skurić u Čilipima (Burđelez 1999:140,143,145). U svom selu je njegovao pjevanje i tradicijsko plesanje, ali je podučavao i moderne plesove, te plesove iz Hrvatskog zagorja. Suradnjom sa susjednim školama širio je svoje prosvjetiteljske aktivnosti koje su potaknule osnivanje folklornih sastava u drugim mjestima¹. Tijekom šestosiječanjske diktature privremeno je zastao organizirani kulturni život. U tridesetim godinama, nakon popuštanja diktature, u Konavlima se u

¹ Npr. u Grudi, Popovićima, Pridvorju, Ljutoj, Komajima, Močićima i drugdje.

skladu sa HSS-ovom koncepcijom smotri *Seljačke sloge* osniva više folklornih skupina. U Pridvorju je 14.8.1938. godine priređena prva konavoska smotra folkloru, na kojoj je nastupilo osam skupina. Dvije skupine iz Konavala su godine 1939. nastupile na općoj smotri u Zagrebu (Ceribašić 1998:219, 223, 241).²

U Drugom svjetskom ratu Konavle nisu bile poprištem većih borbi, ali su doživjele ozbiljne političke i ljudske podjele. Rimskim sporazumima 18. svibnja 1941. istočni dio Konavala pripao je izravno fašističkoj Italiji, dok su u zapadnom, koji je postao dijelom NDH, uz ustaške i domobranske bile smještene i talijanske postrojbe. Stanovništvo pod izravnom talijanskom okupacijom trpjelo je političko i fizičko onarodoživanje i nasilje. Kao odgovor na talijansku okupaciju u selima Dunave i Pločice razvio se partizanski pokret, koji je bio povezan s partizanskim jedinicama susjedne istočne Hercegovine napučene Srbima. Stoga u Dunavama, Vodovađi i Đurinićima kazivači navode da nisu plesali tijekom talijanske okupacije (Ivančan 1966:374).

Međutim, Stane Klaić navodi za selo Popoviće (selo u sastavu Italije):

Sve se to balalo. Ovo vam je kulturno selo (...) Talijani su s nami plesali. Oni su uživali u ovome našem selu (Ivančan 1961).

Sličan, premda nejasan iskaz dao je i Antun Bijelić iz Uskoplja (selo u sklopu NDH), u kojemu govori da su časnici NDH i fašističke Italije zabranjivali svojim vojnicima da plešu s lokalnim stanovnicama:

Talijani su branili da se bala, ali ja sam onda bijo u domobranima, za vrijeme Hrvatske. Satnik je nama javio da pođemo gore na Brgat u Župu, da zabranimo Župkama da ne (sic!) balaju s Talijanima. A došli smo mi i našli jih đe balaju, dva aktivna žandara i dva domobrana sa Župkama. I počerali ih, ali su oni otišli na ledinu i tamo balali. Ovdje nijesu ni bili Talijani (Ivančan 1961).

Podatke koji govore o plesu s talijanskim vojnicima dobio sam u jednom zaselku Čilipa (Mašeše), gdje su Talijani u svom vojnom logoru organizirali redovite plesne večeri s Konavokama. Vojnici su imali gramofon i razne ploče s plesnim melodijama. Pošto je u Konavlima nedostajalo žita, seoske djevojke i djeca su rado odlazili vojnicima i mijenjali prehrambene proizvode za vojnički dvopek. Mnogi su pritom naučili talijanske plesove i melodije. Dio talijanske vojske se u zapadnom dijelu Konavala ponašao podosta blagonaklono prema lokalnom stanovništvu jer je to bio unovačeni talijanski siromašni puk, koji su Konavljani zapamtili po smislu za glazbu i ples. Ustaška vojska, a kasnije i njemačka, nije bila sklona plesu. Ustaški vođe su uglavnom potjecali iz zapadne Hercegovine, gdje je bila drukčija plesna tradicija od konavoske.³

² U Pridvorju su nastupile skupine: Drvenik i Duba, Dunave (2), Čilipi, Čilipi i Popovići, Mrcine, Mrcine i Vodovađa, Pridvorje i Uskoplje (?). U Zagrebu su 16.6. 1939. nastupile skupine iz Dube i Pridvorja.

³ Zanimljivo je da nitko od istraživača nije proučavao folklor sezonskih radnika koji su osobito u pedesetim i šezdesetim godinama dolazili iz pasivnijih krajeva, pretežno iz zapadne Hercegovine, u Konavle da bi pomagali pri poljodjelskim radovima. Konavljani navode da su oni vrlo često i izražajno prakticirali interna sijela uz recitiranje deseteračkih pjesama, pisanje *kićenih* pisama kući, pjevanje gangi i sl. Prema meni poznatim kazivanjima, pri poljodjelskim radovima hercegovački momci su se međusobno dovikivali posebnim *jezikom* krikova, što je bio osobit način ispuštanja viška energije. Nedjeljom nakon mise u Čilipima hercegovački momci

Razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata donijelo je Konavljanima brojne nedaće: oskudicu, novačenje u partizansku vojsku i oduzimanje dobara, prisilne radove na obnovi, zabrane nacionalnog i vjerskog izražavanja, političku represiju (Informbiro i sl.), kolektivizaciju... Stijepo Vezilić Mijovov navodi da je u Čilipima policija katkad zabranjivala plesanje o crkvenim blagdanima (Ivančan 1961). To je bilo vrijeme u kojem su dominirali partizanski plesovi, nametnuti od državne vlasti. Oni su bili dobro prihvaćeni u selima s jače izraženom partizanskom komponentom kao što su Dunave i Pločice (Ivančan 1966:374). Između 1946. i 1952. održavane su glavne smotre folkloru socrealističkog značaja, na kojima su Konavljani nastupili četiri puta (Ceribašić 1998:254).⁴ Lagani pomak ka svojevrsnoj političkoj liberalizaciji dogodio se krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina, upravo u doba kad su u Konavle počeli pristizati djelatnici Instituta za narodnu umjetnost. O toj promjeni najbolje svjedoči kazivanje Marka Kise i Jele Miletić Ivančanu u Đurinićima godine 1961. U njemu se kroz priču o plesu vrlo originalno izriču skriveni politički stavovi:

I kad bi se neko oženija i onda i danas bi se balalo. Do danas to traje i trajat će vjekovima. Amen! Smrt fašizmu. (...) Mješnice su od vazda, otkad je naša hrvatska era nastala. (...) Poskočica je najstarija bila. Otkad je naša era. (...) Prije se u svim selima plesala Kozara, a najviše u Pločicama i u Dunavama. Danas se više ne pleše, nego smo plesali kad je bila četrdesetogodišnjica kad je bio odred (partizanski, op. J. P.) u Rupama više Dunava. Nijesmo onda nikakve pjesme pjevali uz kolo. Mi smo samo znali da smo Hrvati (Ivančan 1961).

IVANČANOVO ISTRAŽIVANJE KONAVOSKOG PLESANJA 1961.

Kad sam besplodno pokušavao osmisliti temu seminarskog rada iz etnokoreologije, klasično se vraćajući "zavičajnim temama", zavirio sam u rukopisnu građu, koju je Ivan Ivančan prikupio 1961. u Konavlima. Tu sam pronašao mnoštvo zanimljivih podataka i jednu specifičnu znanstvenu prosudbu dotičnog terenskog istraživanja i kazivača (Ivančan 1961). U svojim objavljenim sintezama plesnih običaja Konavala i južne Dalmacije Ivančan smatra da su Konavljani pasionirani plesači i deklarirani hrvatski rodoljubi (Ivančan 1966; 1973; 1985). Naglašeno isticanje hrvatstva konavoskih kazivača u tome razdoblju bilo je potaknuto spomenutim liberalizacijskim procesima, pa tu pojavu zamjećuju 1961. i drugi istraživači ondašnjeg Instituta za narodnu umjetnost, Olinko Delorko (1961:5-6) i Nikola Bonifačić Rožin (1961:1).

S druge strane, u izvješću s puta po Konavlima i u rukopisnoj građi Ivančan (1961) iscrpno opisuje "nevjerojatne" poteškoće s kojima se suočio pri istraživanju. U

i djevojke su organizirali vlastitu plesnu zabavu na kojoj su uz pratnju usne harmonike plesali plesove poput *trojanca* i *truse*. Konavljani su u svemu ovom bili samo pasivni promatrači i vjerojatno ih se dojmilo hercegovačko plesanje i pjevanje. Većina kazivača, međutim, s određenim podsmijehom priča o toj vrsti folkloru, smatrajući ga nižerazrednom kulturom siromašnih slugu iz zaleđa.

⁴ Skupine iz Konavala na glavnim smotrama socrealističkog značaja bile su: Čilipi-Vodovađa 1946., Čilipi 1947., Čilipi-Popovići 1951. i Popovići 1952. godine.

objavljenim radovima on samo spominje prvu i najveću zapreku: ... *Najveći dio kazivača rado je davao podatke, ali je bilo i takvih, koji su tražili da im se plati za to kazivanje* (Ivančan 1966:382).

Krenimo Ivančanovim putem. Pri samom početku istraživanja, 9. rujna on odlazi u udaljeno i teško dostupno selo Stravču u Konavoskim brdima i navodi: ... *čitav dan (sam) trčao od kuće do kuće, bio čak i u najdaljem zaselku Njivice i skoro nitko nije htio ništa kazivati. Tražili su novce. Naveče je ipak bilo sve u redu...* Slijedi i zaključak: *Fenomenalno i nemoguće. To je Stravča.* Sličnu situaciju navodi i u drugim selima Konavoskih brda, te u udaljenim selima istočnih Konavala⁵, gdje je u Vodovađi 14. rujna ... *zabilježio vrlo vrijedne podatke o plesu. (...) No i u ovom mjestu tražili su me novac, a jedan čovjek je rekao, da ja s time švercam i da je Stepanov nekom platio 5000 dinara da mu pjeva.* U susjednim Vatajama Kristo Rončević se šali: *Pjevat će vam Miho ako ćete dobro platit. Miho će vam zapjevat koju god hoćete samo za pet stoja.* U Moluntu 23. rujna Ivančan doživljava nove poteškoće: ... *kad sam zatim otišao kod onih Vitaljinaca, napali su me, da su za one koji su prije došli potrošili 3000 dinara i više da ne će gubiti vrijeme za razgovor sa mnom. Bili su nevjerovatno drski.* Slično je i u obližnjim Đurinićima: *Muž Đerđi Ane kaže da su Delorko i Kljaković nekima plaćali za pjesme, a njegovoj ženi, nisu. Nje nema otišla je u Herceg-Novu.*⁶ Međutim, i u većim selima koja su sjedišta župa (Gruda, Pridvorje) događalo se slično. 17. rujna je u Pridvorju bilo veliko proštenje. (...) *Ovdje sam uspio na gumnu snimiti potkolo i poskočicu u izvornom ambijentu i s plesačima u narodnim nošnjama. (...) No i tu su ljudi prilično ucjenjivali, tako da je i prof. Obadu [Stijepo Obad, povjesničar i profesor na Filozofskom fakultetu u Zadru, rodom iz Pridvorja, pomagao je Ivančanu pri istraživanju, op. J. P.] bilo neugodno.*⁷

Smijemo li iz ovog opisa zaključiti da je dobar dio Konavljana godine 1961. bio neprijateljski nastrojen prema etnologima koji su ih posjećivali? U ostalim rukopisima pohranjenima u Institutu za etnologiju i folkloristiku s građom iz dubrovačke okolice nisam nailazio na srodna istraživačka iskustva, a vjerujem da bi ih Ivančanovi kolege također pribilježili. Čini mi se da je u razmatranom slučaju većina kazivača u kratkom vremenskom razmaku doživjela iskustvo dvaju etnoloških istraživanja. U prvom "naletu" istraživači su možda primijenili dvostruka pravila ako su nekima plaćali za kazivanje, a nekima nisu. Priča o plaćanju za podatke se mogla vrlo brzo proširiti Konavlima i unijeti dvojbu u istraživačko poštenje. Drugi razlog kojemu se "domišljam" je da su prethodni istraživači zamorili dio kazivača svojim dugotrajnim, iscrpnim i

⁵ Riječ je o mjestima: Duba, Brotnice, Kuna, Vodovađa, Vataje, Vitaljina i Đurinići.

⁶ O ovim kazivačima Olinko Delorko (1961) navodi sljedeće: *Velik broj pjesama (...) znade i Ane Đerđi relativno mlada žena a što je najvažnije dobro usćuvana. Njezin je muž slijepac. Arbanaškog je porijekla / otac mu se doselio iz Albanije / ali to ga ne priječi da u isto vrijeme ne bude veoma gorljiv Hrvat kao što su, usput budi rečeno, svi stanovnici Konavala s kojima sam za vrijeme ovog putovanja došao u dodir.*

⁷ Olinko Delorko (1961:196) navodi: *Stanovnici Pridvorja su se jako veselili posjeti iz Zagreba i zato su bili vrlo gostoljubivi prema nama. Kažu za sebe da se nalaze na samom repu republike Hrvatske, ali da je zato možda više vole od onih koji su u njezinoj sredini. Tuže se da se na njih često zaboravlja.*

preciznim ispitivanjem. Na to indiciraju podaci da su kazivači trošili previše vremena i novca na istraživače. Možda je Ivančan u tome kontekstu izabrao i loš *timing*, pošto je došao u samom srcu *jematve*. I različitosti u stilu komunikacije u ovoj su priči, pretpostavljam, mogle odigrati određenu ulogu jer većina Konavljana preferira goste sa istančanim smislom za stvaranje vedrih raspoloženja. Česti dolasci ljudi iz dalekog i velikog grada da bi *dosadivali* seljacima koji oskudno žive na periferiji društvenih i gospodarskih događanja, bez konkretnih projekata za pomoć i revitalizaciju kraja, mogli su izazvati određenu srdžbu i nepovjerljivost. Ne smijemo zaboraviti da se to zbivalo upravo u doba *podruštvljavanja* privatne imovine u Konavoskom polju, koje je mnogim seljacima nepravedno oduzelo najbolje komade zemlje dok uzmah turizma još nije bio na vidiku!

Kao drugi problem u objavljenom radu Ivančan (1966:382) navodi: ... *Mladi se naraštaj dobrim dijelom stidi svojih tradicija. Tako je kazivanje u Dunavama teklo glatko sve dok nije došla kćerka kazivačice i ukorila majku što kazuje. Pripovjedačica se zastidjela i prestala pripovijedati. Slično je bilo i u nekim drugim mjestima. Ovdje ima i iznimaka...* Okrenimo se opet sirovoj Ivančanovoj građi i pokušajmo je sustavno analizirati. Spomenuti primjer iz Dunava ocrtava zanesenost kazivačice Nike Škilj plesom: *Tu bi se najbolje proslavili i veselili za naše mlade dane. Za nas je bilo lijepo. Naši mladi dani to su donosili nami.* U kontekstu kazivanja komunikaciju s istraživačem pokušava, međutim, uspostaviti i susjeda, koja pozorno sluša što Ivančan zapisuje: *To je bila balarica prve klase, a njen muž guslar.* Kazivačičina kći (inače srednjoškolka) prekinula je majčino kazivanje jer je vjerojatno smatrala da je neprilično iznositi segmente djevojačkog društvenog života strancima, osobito zanosnim izrazima u govoru. Takva pričanja se ipak svrstavaju u područje obiteljske i lokalne intime i dotiču se etičkih pitanja i poimanja čednosti, što naglašava i sam Ivančan. Pritom postoji opasnost da bi ih stranac mogao nekako zlouporabiti, npr. pisanjem o predbračnim odnosima mladih. Ana Glavinić iz Pridvorja iznosi drugi problem: ona se boji da bi njezino kazivanje moglo biti izvrnuto ruglu zbog senilnosti i neznanja:

E ja ne znam kako ću. Makako je išla vrag ga znao. Ma nijesu se onda vako — Torna balo i druga strano — i ovako nešto - Pasaj uno i to bogati. E moj čovječe. Učinit će me ludom. Kako smo ono pjevali, čekaj. A vrag. Ne umijem ti kazat. Kvarit ću, pa rugat će se onda po Konavlima ko zna bolje. Oće. Oće, oće gospe mi, oće. Pa kako se, evo ti kako se pjevalo za potkolo.

Čak i situacija u kojoj kazivač mora strancu biranijim riječima predočiti plesne trenutke dovodi ga pred domaćom publikom u neprirodnu i nesvakidašnju poziciju, sličnu ulozi seoskog tribuna, svećenika i sl. To samo po sebi u publici izaziva smijeh i vrlo vjerojatno će se zgone o takvu kazivanju prepričavati u stilu vica, pa čak ući i u karnevalski *Vrabac* — oporuku prije spaljivanja Karnevala. Nekim su osobama ovakve situacije neugodne jer se kazivaču pritom može pripisati uloga diletantskog političara, znanstvenika i sl. Navedeno je lijepo ocrtano primjerima iz udaljenih sela Stravče i Kune:

Jakša Primorac: Društveni i politički kontekst plesanja Konavljana u 20. stoljeću

Stravča 9.IX; Niko Dabo i Mare Orepić:

Igralo se o svijem blagdanima velikim. Jes. Ne znam kako ću. Ajde sada vi kako se smijete. (...) Onda ja ne ću govori više ništa, ako će sve ovo u knjige. Ka je piso ono, onda više ne ću govoriti. ... /-Ova se pomamila. — Primjedba jedne žene, a druge u smijeh/ ...

Kuna 16.IX; Kate Luić:

Dosta više. Ha, ha, ha, ne mogu ja više. A što ću više kad ne znam više. A eto ti što si tjeo drugo. A etoti to su ti tri riječi i više nema. Ajme majko moja da sam znala ne bi bila došla...

OD IVANČANA DO DANAS: VEZE PLESA S TURIZMOM, RATOM I PORAĆEM

Od početka šezdesetih godina na dubrovačkom području počinje razvoj masovnog turizma, koji će doživjeti svoj najveći *boom* u sedamdesetim i osamdesetim godinama. Gospodarski uspon bit će, međutim, nasilno prekinut agresijom na Hrvatsku, u kojoj će dubrovačko područje pretrpjeti ogromne fizičke, materijalne i duhovne štete. Sukladno tijeku društveno-povijesnog razvoja mijenjao se i kontekst društvenog plesa.

Ivančan (1966:374,375) govori o društvenoj ulozi plesa u Konavlima, kao i o esteticici i etici pri plesanju na samom početku intenzivnije modernizacije. On uočava modernizacijske procese i naglašava da ... *više nema plesanja na gumnu, nego se pleše po školama i Domovima*. Pritom se napuštaju tradicijski instrumenti i plesni repertoar jer:

Danas već dolaze i plesni orkestri iz Dubrovnika i unose nove plesove među Konavljane, među omladinu. Zabavu obično organizira aktiv omladine i ubire ulaznicu od svakoga onoga koji sudjeluje. Selo se sasvim približilo gradu. Izgubilo je gotovo sve svoje stilske specifičnosti. Jedino se donekle i sada opaža ona suzdržanost i dostojanstvo u plesu djevojaka.

Plesalo se uglavnom neradnim danima i blagdanima. Mjesta sa župnim crkvama, koje se popularno nazivaju *maticama*, bila su glavna plesna središta⁸. Tri sela su se, međutim, osobito isticala u održavanjima plesnih zabava, kao i vrsnoćom plesača. Radi se o Čilipima, Pridvorju i Popovićima (Ivančan 1966:371).

U Čilipima je skupina entuzijasta pokrenula godine 1967. obnovu konavoskog tradicijskog plesa na vrlo originalan način.⁹ Selo Čilipi je udaljeno samo dvadesetak kilometara od Dubrovnika. Središte sela je poluurbana struktura oblikovana u stilu

⁸ Riječ je o Čilipima, Pridvorju, Grudi, Mrcinama (kasniji naziv sela: Dubravka), Pločicama i Stravči. Ivančan (1966:366) nije naglasio vezu župne crkve i plesnog podija. On navodi da se u *manjim selima pleše (...) rjeđe nego u velikim*, objašnjavajući da je uzrok tome zabitnost sela, ali i činjenica da u velikim selima svaki zaselak ima posebno krsno ime, pa se time u okviru jednog sela povećava broj plesnih dana.

⁹ Dube Marjanović, *Dubrovački vjesnik* 28. 10. 2000.

širokog mediteranskog trga s dominirajućom crkvom, zvonikom i drvećem. U blizini trga je nekoliko objekata koji su pogodovali ugostiteljskoj i kulturnoj namjeni (muzej — Zavičajna kuća, gostionice, *kafići*, suvenirnice itd.). Nastojeći privući što više turista u mjesto, vodeći ljudi su osmislili atraktivan program. Iskoristili su okolnost da se u Konavlima i u današnjem vremenu mnogi stariji ljudi nedjeljom i o blagdanima oblače u atraktivno tradicijsko ruho, te da dosta žena izrađuje ručne radove u tradicijskom stilu (*konavoski vez*). Nedjeljom, ljeti, otada se redovito organiziraju glazbeno-plesne priredbe nakon mise u crkvi, uz prigodni etno-sajam (prodaju tradicijskih rukotvorina i sl.). Izlet u Čilipe postao je neizostavnim dijelom ponude svih dubrovačkih turističkih agencija. One uplaćuju čilipskom KUD-u, Turističkom društvu i Mjesnom odboru novac kao naknadu za održavanje priredbe. Tako je čilipski KUD postao “bogatom” i uglednom institucijom koja je često nastupala u medijima i odlazila na turneje po zemlji i inozemstvu.¹⁰ Većina domaćih ljudi smatrala je da program koji je predratni KUD izvodio u najvećoj mjeri istinski pripada starijoj konavoskoj plesnoj tradiciji. Prekretnica u radu dogodila se 1991/92. g., kad je rat poharao Čilipe i seoski KUD¹¹. Obnova nošnji, instrumenata i umjetničke izvedbe bila je teška i spora. Pritom je poratna smjena generacija uzrokovala radikalno pomlađivanje članstva, pa su plesali uglavnom osnovnoškolci i dijelom srednjoškolci, čime je smanjena uvježbanost ansambla. Čini se da se KUD tek nedavno potpuno oporavio od rata. Danas uspješno djeluje na prijeratnim “principima”, pošto su obnovljene redovite nedjeljne priredbe za strane turiste ljeti.

Stanovnici sela Pridvorja do sedamdesetih su se godina okupljali oko poznatog svirača lijericice Nike Skvičala.¹² Po povratku iz ratnog progonstva u devedesetim godinama nekolicina starijih mještana poželjela je obnoviti folklornu baštinu i potražila je stručnu pomoć. Educirali su novog svirača lijericice i obnovili nošnje. Uz koreografsku asistenciju Vide Bagura, stariji plesač Stijepo Marinović podučio je mlađe plesače četirima plesovima. Pritom je korištena građa (zapisi i zvučne snimke) iz Instituta za etnologiju i folkloristiku. Nastojali su da obnovljeni plesovi budu što sličniji stilu izvedbe iz Skvičalova doba, i u skladu s time su izbjegavali unošenje ikakvih inovacija.

Slučajno su mi znani neki podaci o nastanku novog pridvorskog KUD-a, te odnosi između dvaju KUD-ova, koji su protkani međuosobnim moći, identiteta i kulturnog amaterizma. Stvaranje konkurentskog KUD-a nekolicina Čilipljana je primila s laganom nelagodnom. Smatrali su da u lokalnim okvirima imaju izvjestan *monopol* na održavanje i razvijanje tradicijskog plesa. Bilo im je pomalo čudno i zazorno da se u *Gornjoj bandi*, koju je dio *Donjebarana* uvijek smatrao zaostalijom i primitivnijom, osniva nešto slično! Tijekom duljeg vremena Čilipljani su, nastojeći impresionirati inozemne goste, obogaćivali folklornu izvedbu atraktivnim točkama, pa su se sve više

¹⁰ Na međunarodnim smotrama folkloru u Zagrebu prije Domovinskog rata folklorna skupina iz Čilipa nastupila je 7 puta. Prvi ozbiljniji poslijeratni nastup bio je 1993. godine u Zagrebu (*16. međunarodna smotra folkloru 1981*; *17. međunarodna smotra folkloru 1982*; *27. međunarodna smotra folkloru 1993*).

¹¹ Vlaho Car, *Dubrovački vjesnik* 7. 8. 1993; *Dubrovački vjesnik* 2. 7. 1994. Dube Marjanović, *Dubrovački vjesnik* 22. 4. 2000.

¹² *Obnavljajmo baštinu*: 41-42; *Đakovački vezovi Revija 2000* (1999:8); *Dubrovački vjesnik* 24. 06. 2000.

odmicali od vlastitog *izvornog folklor*a. Nisu, međutim, samo turisti zahtijevali repertoarnu dinamizaciju, šarolikost i uvježbanost. Domaća publika je svake nedjelje iz hladovitog prikrajka (*tribine* su rezervirane za turiste) pomno pratila nastupe svojih rođaka i sumještana i pozorno ih komentirala. Svaka inovacija u programu praćena je dugim ponosnim aplauzom¹³. Kad je pridvorski KUD nastupio prviput pred strancima u Čilipima, *kurtoazno* pozvan od Čilipljana da popuni prazan termin tijekom njihove inozemne turneje, nastup je trajao samo petnaestak minuta. Čilipski nastup, naprotiv, obično traje nešto dulje od 45 minuta. Ples Pridvorana mnoge je Čilipljane mlađe i srednje generacije ostavio hladnima zbog svoje *arhaičnosti* i kratkoće. Učinilo im se da Pridvorani plešu šlampavo i dosadno. Jedna moja rođaka je stručno prokomentirala: *Nemaju odmaka!* (u smislu da Pridvorani ne plešu dovoljno geometrično i scenično!). Međuljudski odnosi, osobito među mlađom generacijom, nisu bili zategnuti. Pridvorani su pozvali Čilipljane na lokalnu smotru folkloru u Pridvorju, a bilo je i drugih prigoda za međusobne susrete. Nešto drugo je stvorilo određenu dozu nelagode u međusobnoj komunikaciji plesača. Radi se o upletanju stranačke politike jer je *šef* čilipskog KUD-a lokalni dužnosnik HDZ-a, dok *šef* pridvorskog KUD-a obnaša čelne dužnosti u HSS-u. Njihove međusobne razmirice u kontekstu promjene na vlasti 2000., predizbornih kampanja i sl. utjecale su i još utječu na društveni status pojedinih KUD-ova i stvaraju povremene incidente koje plesači nastoje ignorirati.¹⁴ Zanimljivo je promotriti i pojave u svezi s budućim intencijama pojedinih skupina oko izmjene programa i načina izvedbe. KUD-ovi se međusobno promatraju i u skladu s novim iskustvima preispituju vlastito djelovanje. Neki Čilipljani su, primjerice, svjesni činjenice da se njihova izvedba u nekim dijelovima bitno udaljila od *arhaike*, koju potenciraju Pridvorani. U budućnosti će čilipski KUD pod pritiscima određenih društvenih skupina koje zagovaraju tzv. *autentičnost/autohtonost* izvedbe vjerojatno djelomično *rearhaizirati* program. Pridvorani se, s druge strane, nalaze u većoj poteškoći. Oni će pokušati iz vlastitog folklornog opusa (koji se barem naizgled čini šturim) stvoriti dužu i atraktivniju predstavu. *Gornjebarani* su već preuzeli ideju prezentiranja tradicijske svadbe od *Donjebarana*. Dvije izvedbe se razlikuju u mnogim elementima, i idejnim, i interpretacijskim. Pridvorani su me zamolili da pokušam napraviti dužu inscenaciju svadbenih običaja koja bi bila u najvećoj mjeri oslonjena na stariju tradiciju (zapise iz 19. i prve polovice 20. stoljeća). Oni su ipak svjesni da će materijalna egzistencija njihova KUD-a ubuduće ovisiti o potrebama turizma po modelu koji je umnogome sličan čilipskomu. Stoga će larpurlartističko vrludanje pomalo egzotičnom baštinom¹⁵ biti prilično kratkotrajno!

¹³ Čilipljani su jako ponosni na svoj KUD. Domaće žene osobito vole komentirati folklornu priredbu i uživati u njoj, stojeći u hladu pod *jakačama* (bagremima) i borovima. Prate nastupe i spominjanje KUD-a na TV i skrbe o izradi tradicijske odjeće za svoje potomke, prenoseći im usput znanja o tradicijskom konavoskom tekstilu.

¹⁴ Bio sam svjedokom incidenta, u kojemu urednik lokalnog tjednika, koji pripada jednoj stranačkoj opciji, nije želio objaviti reportažu o turneji jednog od KUD-ova jer je u zavadi sa *šefom* dotičnog KUD-a koji pripada suprotnoj opciji. O tome se razvila i kratka polemika objavljena u dvama lokalnim tjednicima.

¹⁵ Ovaj pojam je i doslovan i prenesen jer riječju *baština* Konavljani označavaju osnovnu česticu zemlje, ali i cjelokupno tradicijsko imanje i življenje.

U današnje doba tradicijski ples se održava *jedino* u dvama navedenim folklornim društvima u Čilipima i Pridvorju. U Popovićima je u sedamdesetim godinama aktivno djelovao KUD "Miho Klaić" (osnovan 1953.), koji je imao tamburaški orkestar i folklornu skupinu¹⁶. Danas postoji ideja o njegovoj obnovi. KUD-ovi u Grudi, Dubravci i Pločicama, koji prije nisu imali sekcije tradicijskog plesa, ugasili su se u Domovinskom ratu.¹⁷ Možda je potrebno zapitati se zašto se ne nastoji obnoviti tradicijski ples u ostalim mjestima, kad se srodna nastojanja poput obnavljanja tradicijske nošnje i nekih običaja usvajaju u većini sela. Neki Čilipljani bi lako odgovorili na ovo pitanje jer smatraju da su stanovnici drugih područja (npr. Gornje bande i Konavoskih brda, te istočnog dijela Konavala) malo *dibji* (tj. divlji, op. J. P.). Ipak, istinitiji odgovor bi morao prihvaćati činjenice koje govore da su neka mjesta prometno izolirana, demografski opustjela i gospodarski osiromašena, ali i činjenicu da plesnu tradiciju gaje samo neke lokalne zajednice.¹⁸

Mlađi stanovnici Konavala plešu danas suvremene plesove u seoskim i gradskim kafićima. U Cavtatu, Župi i Dubrovniku postoje diskoklubovi. Ljeti se u tim mjestima za turiste organiziraju plesne zabave na hotelskim terasama, na kojima često sudjeluje i domaća mladež. U selima se tijekom godine povremeno organiziraju zabave, osobito prigodom obilježavanja dana lokalnog patrona. Na takvim zabavama, kao i na svadbama, plešu i ljudi srednje životne dobi. Pleše se u *Domovima* (kulture, op. J. P.) i na središnjim seoskim trgovima. Zabavljači su obično lokalni orkestri koji sviraju raznolike skladbe, prilagođujući repertoar ukusima publike jer starija publika voli lagnije ritmove. Današnji konavoski ukusi općenito naginju *narodnjacima* dalmatinskog tipa. Stoga se estradne zvijezde s *Melodija Jadrana* i ostalih sličnih festivala rado ugošćuju u seoskoj sredini. Plesne škole postoje u osnovnim školama, ali ih pohađaju rijetki učenici. U Dubrovniku postoje i organizirani napredni plesni tečajevi. Većina mladeži, međutim, plesne korake i ritmove usvaja i uči samoinicijativno.

ZAKLJUČAK

Konavosko tradicijsko plesanje u prošlosti je vizualno impresioniralo putopisce, intelektualce i slikare. Tijekom dvadesetog stoljeća mijenjali su se politički sustavi koji su lokalnom stanovništvu donosili veće ili manje poteškoće. Oni su nastojali iskoristiti tradicijski ples u promidžbene svrhe. S druge strane, stanovništvo je reagiralo na političke provokacije i često kreiralo plesne manifestacije kao znakove otpora ili potpore određenoj političkoj opciji. Nijedan režim nije uspio svojim izravnim intervencijama znatnije utjecati na društveni i kulturni kontekst plesanja. Struktura

¹⁶ KUD iz Popovića nastupio je 1975. i 1976. na MSF. Za 1977. je nejasno je li na MSF nastupila skupina iz Popovića ili iz Pridvorja (*Međunarodna smotra folkloru Zagreb 1966-1975: 1975; XII međunarodna smotra folkloru Zg 24-31 VII 1977*).

¹⁷ *Međunarodna smotra folkloru Zagreb 1966-1975* (1975); Mojaš 1982; 1983; Mijović Kočan 1984.

¹⁸ Mjesto Gruda je, primjerice, poljoprivredno i gospodarsko središte Konavala, ali se u njemu nije osnovala folklorna plesna skupina.

plesanja se promijenila spontano, usklađujući se s vodećim društvenim trendovima. Prvo etnokoreološko istraživanje u Konavlima obavio je godine 1961. Ivan Ivančan. Danas se pleše u dvama kontekstima: spontano ili u okviru folklornih skupina. Političari još uvijek nastoje iskoristiti društveni ples za stranačku i osobnu promociju, dok se sami kontekst plesanja i dalje spontano mijenja unutar kompleksne društvene strukture.

LITERATURA I IZVORI

BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola (1961): *Hrvatski konavoski narodni običaji*. IEF rkp 386.

BURĐELEZ, Antun (1999): Učitelj Niko Skurić. *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti* II:137-153, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik.

CERIBAŠIĆ, Naila (1998): *Folklorna glazbena praksa i kulturna politika: paradigma smotri folkloru u Hrvatskoj*. Doktorski rad, IEF rkp 1640.

DELORKO, Olinko (1961): *Narodne pjesme iz Konavala*. IEF rkp 381.

DEMOVIĆ, Miho (1999): Glazbeni folklor Konavala. *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti* II:155-263. Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik.

IVANČAN, Ivan (1961): *Zapisi iz Konavala*. IEF rkp 382.

IVANČAN, Ivan (1966): Konavoski narodni plesovi. *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 10-11:363-418.

KARAMAN, Antun (1982): Likovna baština Konavala. *Konavoski zbornik* I:182-184, *Konavle-društvo za znanstvene i kulturne djelatnosti*, Dubrovnik.

MIJOVIĆ KOČAN, Stijepo (1984): *Konavle* [fotomonografija]. Konavle, društvo za znanstvene i kulturne djelatnosti, Dubrovnik.

MOJAŠ, Mato (1982): Iz prošlosti i sadašnjosti Popovića. *Dubrovački horizonti* 22:141-150, Društvo Dubrovčana i prijatelja dubrovačke starine u Zagrebu, Zagreb.

MOJAŠ, Mato (1983): Iz prošlosti Grude. *Dubrovački horizonti* 23:106-113, Društvo Dubrovčana i prijatelja dubrovačke starine u Zagrebu, Zagreb.

SOCIAL AND POLITICAL CONTEXT OF DANCING IN THE TWENTIETH-CENTURY KONAVLE

Summary

The traditional dancing from Konavle has impressed the writers of travel literature, intellectuals and painters throughout the centuries. During the twentieth century, the political systems have changed and each of them tried to use the traditional dance for the advertising purposes. On the other hand, the inhabitants of Konavle have reacted to the political provocations and have often created dances as signs of resistance or support to the particular political option. None of the regimes has succeeded in influencing either social or cultural context of dancing with its direct interventions. The structure of dancing has changed spontaneously and in balance with the leading social trends. The first ethnocoreological research in Konavle was conducted in 1961 by Ivan Ivančan. Today, people dance in two contexts: either spontaneous or within a folkore-dancing associations. The politicians still try to use the dance for the party or their personal advertising, while the context of dancing itself continues to change spontaneously within the complex social structure.

Keywords: dance; politics; Konavle; twentieth century; folklore dance groups; Ivan Ivančan